

Rituaalit ja ekologia

Risto Uro
Helsingin yliopisto

Rituaalit ovat uskonnotutkimuksen ja antropologian klassinen teema, jota on viime vuosikymmeninä alettu tutkia yhä enemmän yli tieteenrajojen. Kiinnostus rituaalien tutkimukseen on ollut niin intensiivistä, että on puhuttu jopa ”rituaalien renessanssista” (<https://royalsocietypublishing.org/toc/rstb/2020/375/1805>). Samaa aikaan tietoisuus ihmiskuntaa ja luonnon monimuotoisuutta uhkaavasta ympäristökriisistä on kasvanut ja noussut yhteiskunnallisen keskustelun keskiöön. Tämä on vaikuttanut myös uskonnotutkimukseen. Tutkijat ovat ryhtyneet aktiivisesti pohtimaan uskonnon ja ympäristön monitahoista suhdetta. Merkittävän impulssin keskustelulle antoi yhdysvaltalainen historioitsija Lynn White jr. Hän esitti jo vuonna 1967 arvostetussa *Science*-tiedelehdessä provokatiivisen väitteen, jonka mukaan ekologisen kriisin alkusyyt ovat jäljitettävissä nimenomaan uskontoon (White 1967). Uskonto ja ympäristö -teeman alla käydystä akateemisesta keskustelusta kehkeytyi itsenäinen poikkitieteinen ala, jonka piirissä tehtyä tutkimusta on koottu systemaattisiin katsauksiin ja ensyklopedioihin (Taylor 2005; Jenkins & Chapple 2011).

Rituaalit ovat uskonto ja ympäristö -tutkimuksen näkökulmasta kiinnostava ja merkittävä kysymys. Ihmiset ovat kautta aikojen ritualisoineet suhdettaan luontoympäristöön. Eri kulttuureissa ja uskontotraditioissa harjoitetuilla rituaaleilla on kiistattomia vaikutuksia ympäristöön, olivatpa ne sitten tarkoituksellisia tai tahattomia. Antropologit ovat olleet pitkään kiinnostuneita kulttuurin ja ympäristön suhteesta. Ekologisen antropologian tutkimusperinteessä on kehitetty teorioita ja näkökulmia, joissa ihmisen ja luontoympäristön vuorovaikutukseen kytkeytyvillä rituaaleilla on merkittävä rooli.

Tätä taustaa vasten on yllättävää, etteivät rituaalit ole nousseet merkittäväksi tutkimuskysymykseksi uskontotieteellisessä ympäristökeskustelussa. Käsillä oleva *Uskonnotutkijan* teemanumero pyrkii korjaamaan tätä puutetta. Numerossa julkaistavat artikkelit ja jälkisanat perustuvat Rituaalit ja ekologia -otsikon alla toteutettuun työpajaan, joka pidettiin Helsingin yliopiston teologisessa tiedekunnassa 27.11.2019. Tapahtuman järjestäjänä oli RED (*Religion, Ecology & Diversity*) -tutkimusryhmä (<https://blogs.helsinki.fi/religion-ecology-diversity/>). Työpajassa pohdittuja kysymyksiä olivat muun muassa: Mitä annettavaa rituaalitutkimuksella on uskonnon ja ympäristön tutkimukselle? Miten rituaalit nousevat esille uskonto ja ympäristö -keskustelussa ja ekoteologiassa? Minkälaisia uusia tutkimuskysymyksiä näiden alojen vuorovaikutus voi synnyttää? Miten rituaalinäkökulmaa voisi soveltaa uskonnon ja ympäristön suhteen tutkimukseen eri uskontotraditioissa?

Julkaistavat artikkelit lähestyvät aihetta neljästä eri näkökulmasta. Risto Uro kartoittaa tutkimustilannetta uudemman rituaalitutkimuksen valossa. Vaikka rituaalien ja ympäristön suhde

on yksi antropologian isoista teemoista, yli tieteenrajojen harjoitetussa rituaalitutkimuksessa ympäristökysymyksestä on kirjoitettu yllättävän vähän. Tilanne on siis käänteisesti verrannollinen rituaalien sivuuttamiseen uskonto ja ympäristö -keskustelussa. Uro peräänkuuluttaa uuden tutkimusalueen ja yhteisten tutkimusongelmien kehittämistä näiden kahden poikkitieteisen alan risteyskohtaan. Rituaalitutkimuksen laajasta kentästä Uro tuo esille kognitiivisen tutkimuksen, jolla on ollut merkittävä rooli siinä, että rituaalit ovat tänään laajan ja monitieteisen kiinnostuksen kohde. Erityisesti kiinnostava ympäristökysymyksen kannalta on niin sanottu kehollisen kognition tutkimus, joka korostaa ihmisen ajattelun perustavanlaatuisia ankkuroitumista kehoon ja ympäristöön.

Heikki Pesonen lähestyy aihetta uskontoekologian perinteestä käsin tarjoamalla syväluotauksen tämän tutkimusalan kuuluisimman edustajan, Roy Rappaportin rituaaliajatteluun. Rappaportin rituaalien ympärille rakentuvaa uskonnon tulkintaa voidaan hedelmällisesti soveltaa erilaisissa uskontotraditioissa kehitettyihin ekologiisiin rituaaleihin. Pesosen artikkeli keskittyy kahteen esimerkkiin: kanadalaisen mi'kmaq -alkuperäiskansan rituaaliseen taisteluun pyhästä vuorestaan ja thaimaalaisten munkkien kehittämään käytäntöön, jossa puita vihitään symbolisesti osaksi buddhalaista yhteisöä metsien suojelemiseksi. Uskonto ja ympäristö -tutkimuksen kannalta rappaportilainen lähtökohta asemoituu kiinnostavasti, sillä se voidaan nähdä yhtä aikaa deskriptiivisenä ja normatiivisena. Sen avulla voidaan sekä kuvata sitä, mihin perinteisten rituaalien pohjalta kehitettyjen ympäristörituaalien vaikuttavuus perustuu että perustella sitä, miksi tällaisten rituaalien luominen on välttämätöntä.

Monet ympäristöliikkeiden parissa syntyneet rituaalit käsittelevät tavalla tai toisella ympäristökriisin synnyttämää ahdistusta ja surua. Panu Pihkala analysoi artikkelissaan rituaalien ja ympäristön suhdetta ympäristöön liittyvien negatiivisten tunteiden, erityisesti ahdistuksen näkökulmasta. Ympäristöahdistus ja ympäristökriisin herättämät tunteet ovat teema, johon on alettu kiinnittää viime aikoina kasvavaa huomiota niin kotimaisessa kuin kansainvälisessä keskustelussa. Vaikka ympäristöahdistusta käsittelevät rituaalit ovat yleisiä niin ympäristöliikkeiden kuin eri uskontotraditoiden piirissä, tällaisten rituaalien tarkastelu rituaalitutkimuksen näkökulmasta on ollut varsin vähäistä. Pihkalan analyysi ympäristöahdistuksen rituaaleista osoittaa kuinka monipuolisesta tutkimuskentästä on kysymys: Ympäristöliikkeiden parissa on kehitetty lukuisia uusia rituaaleja, joiden tarkoituksena on käsitellä ilmastomuutokseen ja lajituhoon liittyviä rituaaleja. Jotkut ympäristöajattelijat ja -aktivistit kuten Joanna Macy ja Francis Weller ovat profiloituneet nimenomaan ympäristöahdistusta työstävien rituaalien kehittäjinä. Ympäristöön liittyviä negatiivisia tunteita käsitellään myös esitystaiteiden keinoin, jotka avautuvat rituaaliteoreettiselle tarkastelulle.

Niin sanotuista maailmanuskonnoista islam kuuluu niihin uskontoperinteisiin, joissa tradition ekoteologinen tulkinta ei ole ollut kovin näkyvää. Laura Wickström tarkastelee artikkelissaan rituaalien ja ympäristön suhdetta islamin tutkimuksen näkökulmasta. Islamilaiseen traditioon sisältyy periaatteita, joiden varaan ympäristöteologiaa voi rakentaa. Näitä ovat ykseys (*tawhid*), tasapaino (*mizan*) ja sijaishallitseminen (*khalifa*). Islamilaisessa ympäristökeskustelussa näihin käsitteisiin on viitattu, mutta käytännössä keskustelu ei ole ollut laajaa. Taustalla ovat poliittiset ja taloudelliset syyt, mutta myös se, miten islamilaista maailmaa on kuunneltu länsimaissa. Konkreettisenä esimerkkinä orastavasta ympäristöajattelusta rituaalisen käytännön avulla Wickström nostaa esille puunistutuksen, jota harjoitetaan islamilaisena ”hyvänä tekona” (*mitzvah*) uskonnollisesti konservatiivisessa Acehissa, Indonesiassa. Puunistutus voidaan tulkita rituaaliseksi innovaatioksi, jossa luonnonsuojelu ja islamilainen perinne yhdistyvät.

Teemanumeron päättää Timo Kallisen jälkisanat. Kallinen asettaa artikkeleiden kysymyksenasettelut laajempaan antropologisen tutkimuksen kontekstiin. Hän muistuttaa siitä, että monet rituaalit – kuten ihmisten toiminnot yleensäkin – ovat ympäristöä kuormittavia, mikä jää usein rituaalien ja ympäristön suhdetta analysoivassa tutkimuksessa vähemmälle huomiolle. Kallinen pitää myös tärkeänä arvioida sitä, ovatko rituaalien harjoittajat itse kiinnostuneita niiden ympäristövaikutuksista vai onko kyse pelkästään ulkopuolisen tarkkailijan (tutkijan) havainnoista. Jälkimmäistä edustaa Rappaportin kuuluisa esimerkki eli tsembaga-kansan *kaiko*-juhla, jonka paikalliset järjestävät esi-isien tähden, ei ekologisin perustein. Pihkalan ja muiden kirjoittajien esittelemät ”vihreät rituaalit” ovat puolestaan esimerkkejä käytännöistä, joiden kehittäjät ja harjoittajat itse refleктоivat rituaalien suoria tai epäsuoria ympäristövaikutuksia. Tästä kulttuurintutkimuksen perusjaottelusta nousee tärkeitä ympäristöfilosofisia ja -eettisiä kysymyksiä, joita rituaalin ja ympäristön suhteen tutkimus ei voi sivuuttaa. Ovatko ekologiset rituaalit olemassa ihmistä vai luontoa varten? Ovatko ympäristötunteita käsittelevät rituaalit liian ihmiskeskeisiä? Mikä on ekologisten rituaalien tuottamien elämysten merkitys ympäristökriisin ratkaisussa?

Kirjallisuus

Jenkins, Willis & Christopher Key Chapple

2011 Religion and Environment. *Annual Review of Environment and Resources* 36: 441–63.
<https://doi.org/10.1146/annurev-environ-042610-103728>

Taylor, Bron R. (toim.)

2005 *The Encyclopedia of Religion and Nature*. 2 Vols. London: Continuum.

White, Lynn, Jr

1967 The Historical Roots of Our Ecologic Crisis. *Science* 155 (March 10): 1203–07.
<https://doi.org/10.1126/science.155.3767.1203>